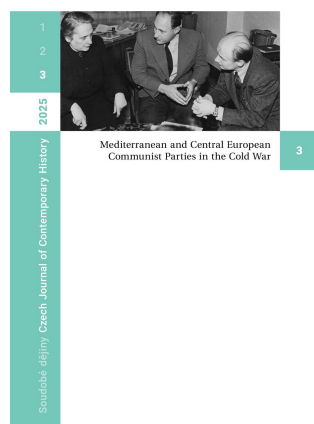

Format de citation

Brandes, Detlef : recension de : Vít Machálek, Prezident lidskosti. Životní příběh Emila Háchy / Präsident der Menschlichkeit. Die Lebensgeschichte von Emil Hácha / President of Humanness. The Story of Emil Hácha, Praha : Academia, 2020, dans : Soudobé dějiny, 2020, 3/4, p. 689-694, <https://recensio-stag.lorax.syslab.com/r/f0f5ad14d1c84f239b35e8560bf68166>

copyright

Cet article peut être téléchargé et/ou imprimé à des fins privées. Toute autre reproduction ou représentation, intégrale ou substantielle de son contenu, doit faire l'objet d'une autorisation (§§ 44a-63a UrhG / German Copyright Act).

Recenze

Lidským prezidentem v nelidské době

Detlef Brandes

Institut für Geschichte und Kultur der Deutschen im östlichen Europa, Heinrich-Heine Universität, Düsseldorf

MACHÁLEK, Vít: *Prezident lidskosti: Životní příběh Emila Háchy*. Praha, Academia 2020, 846 stran + 36 nečíslovaných stran obrazových příloh, ISBN 978-80-200-3056-6.

Historik a religionista Vít Machálek předložil obsáhlou biografii správního soudce Emila Háchy (1872 Trhové Sviny – 1945 Praha, vězeňská nemocnice Věznice Pankrác), jenž se nikdy nechtěl stát politikem, po Mnichovské dohodě se však ocitl v situaci, kdy byl nucen ujmout se úřadu prezidenta republiky, a tím se z něho stala mimořádně kontroverzní postava české historie. Machálek důkladně přepracoval a rozšířil svou háchovskou biografii z roku 1998.¹ Podle vlastních slov s empatií usiloval o pochopení Háchova způsobu uvažování a jednání.

S velkými sympatiemi popisuje Machálek Háchovu rodinu a domov, stejně tak dětství, studium a profesní úspěchy. Hácha byl do roku 1897 členem českého zemského sněmu a od roku 1916 sloužil u vídeňského, po první světové válce u pražského Nejvyššího správního soudu; roku 1925 se stal předsedou jeho senátu. Habilitoval se v oboru anglického správního práva. Jeho náklonnost k Anglii dokládají jeho odborné statě, ale i beletristické překlady z angličtiny. Z líčení vyplývá Háchovo pevné zakotvení ve víře, jeho spíše konzervativní zaměření a jeho lidskost, kterou

1 MACHÁLEK, Vít: *Prezident v zajetí: Život, činy a kříž Emila Háchy*. (Edice Dokumenty, sv. 4.) Praha, Regulus – Společnost Dr. Emila Háchy 1998.

si Machálek zvolil i do titulu svého díla. Hácha měl ovšem i tradiční předsudky vůči českomoravským Židům, které považoval většinou za „germanizátory“ (s. 47, pozn. 39, a s. 141), avšak nepodílel se na antisemitských kampaních.

Od roku 1935 stíhaly předsedu senátu Nejvyššího správního soudu osudové rány: rozvod jeho dcery, manželčina smrt a počínající arterioskleróza. Na přání ministerského předsedy Milana Hodži se roku 1938 podílel na činnosti pracovní skupiny, která měla jednat o možnosti kompromisu se Sudetoněmeckou stranou (*Sudeten-deutsche Partei* – SdP). Machálek dochází ve shodě s ministrem Jiřím Havelkou k závěru, že Hácha by byl ochoten vyjít požadavkům této strany vstříc dále než vláda. Machálek jen zřídka využívá spisové fondy, opírá se především o vzpomínky Háchových kolegů a přátel, jako je právě Jiří Havelka, diplomat Vojtěch Mastný a Háchův tajemník Josef Kliment,² a o jejich korespondenci. V nejvyšší nouzi zářijové krize roku 1938, píše Havelka a Kliment ve svých pamětech, Hácha opustil svou pozici pozorovatele a Edvardu Benešovi telefonicky navrhoval, aby přerušil jednání s Velkou Británií a Francií a vyslal k rozhovorům do Berlína některého vysoce postaveného politika.

Po Mnichovské dohodě a Benešově odstoupení vyvstala otázka jeho nástupce. Předáci obou zbývajících stran Rudolf Beran a Antonín Hampl se shodli na Háchovi, který na sebe politicky dosud nijak neupozornil. Ten převzetí úřadu chápal „jako příkaz občanské povinnosti, jemuž musí ustoupiti všechny úvahy o tíživosti osobní oběti, když ji okamžitá situace státu a národa požaduje“,³ a zároveň odmítl jakýkoli kult vytvářený kolem jeho osoby. Hácha trval na tom, že kromě ministerského předsedy Berana bude jmenovat do ministerských funkcí osoby, které se dosud politicky neangažovaly. Svého přítele a kolegu Havelku učinil vedoucím své kanceláře a ministrem bez portfeje. Coby prezident hledal spolu s vládou cestu, jak omezovat roli Židů, a přitom neustupovat radikálním požadavkům z Berlína. Při své cestě na Slovensko dával demonstrativními počiny najevo pochopení pro slovenskou autonomii, ale ani Hácha, ani ústřední vláda nedokázali v situaci masivního německého tlaku zabránit prohlášení nezávislosti slovenského zemského sněmu.

Když jel Hácha 15. března 1939 do Berlína, zjevně ještě nevěděl, co ho čeká. Nejspíš počítal s těsnějším připoutáním Čech a Moravy k Německé říši podle vzoru Slovenska. Ve večerním rozhovoru s Adolfem Hitlerem řekl, že už po založení Československa si kladl otázku, zda bylo pro Československo šťastné být samostatným státem (s. 256 a 89). Takové pochybnosti krátce po vzniku Československa podle Havelkovy výpovědi skutečně sdělil tehdejšímu ministerskému předsedovi Karlu

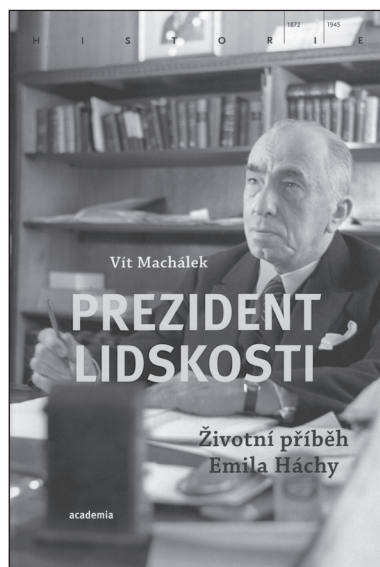
2 HAVELKA, Jiří: *Dvojitý život: Vzpomínky protektorátního ministra*. Ed. Robert Kvaček, Josef Tomeš a kol. Praha, Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v.v.i. – Nakladatelství Lidové noviny 2015; MASTNÝ, Vojtěch: *Vzpomínky diplomata: Ze vzpomínek a dokumentů československého vyslance*. Ed. Eduard Kubů, Petr Luňák a Otto Novák. Praha, Karolinum 1997; KLIMENT, Josef: *U obětovaného prezidenta: Hořké paměti Háchova tajemníka*. Ed. Václav Velčovský. Praha, Academia 2019.

3 Machálek na straně 168 cituje z Háchova projevu při audienci zástupců Masarykovy univerzity 27. února 1939, jehož záznam je uložen v Archivu Kanceláře prezidenta republiky.

Kramářovi⁴ a opakoval je také ve svém prvním rozhlasovém projevu po vyhlášení protektorátu (s. 277). Poté co ho Hitler a Göring hrozbami vystavili tlaku, vyslovil souhlas se společným prohlášením, jež obsahovalo větu, že „vkládá s plnou důvěrou osud českého národa a země do rukou vůdce Německé říše“.⁵ Machálek oproti tomu zdůrazňuje, že Hácha v rozhovoru s Hitlerem řekl, že osud českého národa „leží“ v Hitlerových rukou, což také opakoval politikům shromážděným 16. března večer na Pražském hradě (s. 257 n.). Hácha přitom se společným prohlášením souhlasil podle vlastních slov proto, že Hermann Göring hrozil bombardováním Prahy. Dosahu tohoto podrobení si zpočátku nebyl evidentně vědom. Havelkovi, který ho vyzvedával v Terezíně (na hranici okleštěné republiky), totiž řekl, že „budeme nadále ‘mít vlastní stát’“.⁶

Nicméně jako odborník na státní právo si Hácha připisoval zásluhu, že prohlášení nepodepsal také jménem vlády, a tím se stalo podle něho od počátku právně neplatným. Jestliže podepsal jenom svým jménem, sám sebe obětoval a ochránil národ, argumentoval Hácha. Machálek pak soudí, že jeho kapitulace byla důsledkem Benešovy mnichovské kapitulace (s. 286).

Podle autorova názoru byl protektorátní režim v českých zemích ve srovnání s okupačními režimy v západní a východní Evropě menším zlem (s. 273). Svou pozornost soustřeďuje především na Háchovy úspěchy, jako bylo vybudování Národního souručenství coby výrazu a nástroje národní jednoty tváří v tvář okupační moci. Funkcionáři této široké organizace museli však manévrovat a ukazovat „dvojí tvář: pravou vlasteneckou a zdánlivou proněmeckou“ (s. 299). Machálek přitakává literárnímu historikovi Václavu Černému, jenž v Národním souručenství spatřuje „útočiště národní rezistence a vlivného a štědrého podporovatele odboje“.⁷ Vyzvedá přitom pravidelné Háchovy protesty proti německým zásahům do příslibené autonomie. Ukazuje, že protektorátní vláda a prezident Hácha se zasazovali za zatčené, a to s nemalými úspěchy. Hácha znovu a znovu osobně intervenoval

4 Machálek na straně 89 cituje z memoárů Jiřího Havelky *Dvojí život*, s. 19 n.

5 Machálek na straně 267 cituje podle publikace: OTÁHALOVÁ, Libuše – ČERVINKOVÁ, Milada (ed.): *Acta Occupationis Bohemiae et Moraviae: Dokumenty z historie československé politiky 1939–1943*, sv. 2: *Spolupráce československé emigrace na západě s domácím odbojem, její vztahy k tzv. protektorátní vládě a germanizační politika okupantů*. Praha, Academia 1966, s. 417, dokument 340 – Prohlášení Němců a československé vlády z 15.3.1939.

6 Machálek na straně 270 cituje podle memoárů Jiřího Havelky *Dvojí život*, s. 33.

7 Machálek na straně 313 cituje podle memoárů Václava Černého *Křik Koruny české: Paměti, sv. 2: 1938–1945. Náš kulturní odboj za války* (Brno, Atlantis 1992, s. 122).

i ve prospěch studentů zatčených na podzim 1939 a zavlčených do koncentračního tábora Sachsenhausen a dařilo se mu vždy dosáhnout propuštění některých z nich. Takové ústupky však říšský protektor Konstantin von Neurath využíval k tomu, aby na Háchovi nebo předsedovi vlády Aloisu Eliášovi vynucoval slavnostní deklarace k německým vítězstvím a proti politice londýnské exilové vlády. Naopak Hácha a protektorátní vláda se je snažili formulovat co nejobecněji a nezmiňovat Benešovo jméno. V tom se už za teroristického režimu Reinharda Heydricha pokračovat nedalo. V jednom prohlášení z prosince 1941 se objevuje jak odsouzení Beneše, tak i jeho „židovského okolí“.

Proti přenášení německé politiky vůči Židům do protektorátu toho mohly legální české orgány podnikat zjevně málo. Háchův pokus dosáhnout pro určité kategorie Židů lepšího postavení ztroskotal. Snahám participovat na vyvlastňování Židů okupační moc zabránila. Vedení Národního souručenství na druhé straně po několika týdnech váhání odmítlo pokusy rozpoutat v jeho rámci protizidovskou kampaň.

V Konstantinu von Neurathovi spatřoval Hácha umírněnou variantu německé protektorátní politiky, z mého pohledu oprávněně. Na rozdíl od státního tajemníka Karla Hermanna Franka byl Neurath vůči němu i zdvořilý a věcně korektní, píše autor, a to i po demonstracích a zatčeních na podzim 1939, kdy Hácha a vláda zvažovali společnou demisi. Když po Frankově útoku na české legionáře z první světové války opět uvažovali o odstoupení, radil jim Edvard Beneš, aby ve funkcích ještě setrvali. Byl by to býval dobrý okamžik k odstoupení, konstatuje Machálek. Po německém útoku na Sovětský svaz však už Beneš demisi prezidenta i protektorátní vlády požadoval, Hácha i Eliáš to však s odkazem na obtížnou zásobovací situaci odmítli. Naopak uveřejnili prohlášení, které obsahovalo výrok namířený proti „nám rasově cizímu marxistickému bolševismu“ (s. 444).

Po jmenování Reinharda Heydricha „zastupujícím“ říšského protektora vláda diskutovala o tom, zda by teď neměla přece jen odstoupit, ale Hácha se vyslovil proti – poté co mu Heydrich předložil četné důkazy Eliášova spojení s odbojem i řadu hotových rozsudků smrti, ale zároveň přislíbil propustit poslední studenty. Hácha však pohrozil odstoupením v případě, že bude odsouzen Jiří Havelka. Machálek Háchovo rozhodnutí zůstat v úřadě obhazuje, poukazuje však zároveň na jeho postupující arteriosklerózu. Když Hácha vzdor teroru, který Heydrich rozpoutal, setrval ve funkci, Beneš na něho útočil stále ostřeji. Machálek se o Benešovi a exilové vládě vyslovuje velmi kriticky a největšího jestřába vidí v Prokopu Drtinovi. Beneš zase prohlásil, že je politicky lhostejné, zda po Háchově garnituře převezmou její pozice fašisté. Sám počítal s rychlým koncem války a obával se kompromisního míru. Machálek Benešovi vytýká, že mu byl lhostejný osud národa ve vlasti. Exulanti si prostě nedokázali představit, píše, pod jakým terorem a v jakých úzkostech lidé doma žili.

Po úspěšném atentátu na Heydricha se Hácha obával, že pokud on a vláda odstoupí, okupační moc ještě zesílí teror. Jeho obavy prohlubovala Hitlerova otevřená hrozba nuceného vystěhování Čechů. Za druhé heydrichiády Hácha ještě víc zeslábl, píše Machálek, už se téměř nedokázal soustředit a měl strach ze zatčení. Po Eliášově popravě se duševně i tělesně zhroutil. Vzdor své slabosti se však nadále zasazoval

za rukojmí a vězně. Šikovně také odmítl návrh Emanuela Moravce, aby vládní vojsko bylo posláno do boje proti Sovětskému svazu. S poukazem na četná úmrtí v Osvětimi dokonce v květnu 1943 dosáhl Frankova souhlasu s tím, že čeští vězni budou z Osvětimi přeloženi do Buchenwaldu, případně Ravensbrücku. Zároveň však i pod vládou Kurta Dalugeho a Karla Hermanna Franka se státní prezident ani protektorátní vláda neostýchali činit nejrůznější verbální ústupky okupační moci.

V den pátého výročí svého zvolení prezidentem se Hácha nemohl zúčastnit slavnostního ceremoniálu ve svatovítské katedrále. Počátkem roku 1944 se definitivně zhroutil, v péči o něho se střídaly dvě sestřičky. Šestadvacátého května 1944 byl Háchovým zastupováním oficiálně pověřen ministr spravedlnosti Jaroslav Krejčí. V Košickém vládním programu z 5. dubna 1945 byl pak už Hácha označen za „velezrádce“. Machálek v tom vidí velkou nespravedlnost, když ti, kteří žili v relativním bezpečí v Moskvě a Londýně, se opovážili odsuzovat ty, jimž každý den hrozila smrt z rukou gestapa. Po osvobození byl Hácha 13. května 1945 dopraven do pankrácké věznice, kde ho ani jednou nesměla navštívit dcera a dozorcí s ním nakládali mimořádně brutálně. Až do své smrti 27. června nesměl být jakožto umírající převezen do sanatoria.

Závěrem podává Vít Machálek přehled procesů vedených po válce proti okruhu osob kolem prezidenta Háchy. Ukazuje, že tyto procesy nebyly vedeny v žádném případě objektivně a jejich výsledkem byly tendenční rozsudky. Komunističtí členové Národního soudu prosadili v některých případech tvrdé tresty, jako například v procesech s bývalými premiéry Rudolfem Beranem a Janem Syrovým. Skutečnost, že nerozlišovali mezi politiky z Háchova okruhu a skutečnými kolaboranty, jakým byl Emanuel Moravec, je jedním z nejzásadnějších problémů celé poválečné retribuice, píše Machálek. Potrestány byly přitom i rodiny odsouzených, ať už vyvlastněním, nebo zákazem studia a výkonu povolání. Až o dvacet let později během pražského jara, jak sděluje Machálek, se setkali Háchovi přeživší spolupracovníci a dali podnět k tomu, aby byl Hácha „plně politicky rehabilitován“ (s. 641).

Z němčiny přeložil Petr Dvořáček

Abstract

The reviewer recaps the most important moments in the career of Emil Hácha. Born in 1872 in the small South Bohemian town of Trhové Sviny, he studied and graduated in law, and became a deputy of the Bohemian Diet. While in Vienna during the Great War, he started his career at the Supreme Administrative Court; when Czechoslovakia became independent, he joined the same court in Prague, advancing to the position of the chairman of its senate in 1925. His leaning toward England is proved by his professional treatises, but also literary translations from English. He had never wanted to be a politician, but after the Munich Agreement and the resignation of President Edvard Beneš (1884–1978) he let himself to be talked into succeeding him. He perceived his decision as a sacrifice in the national interest; on March 15, 1939, acting under Hitler's pressure, he signed the declaration on the formation of the Protectorate of

Bohemia and Moravia in Berlin. The reviewer emphasizes that the author approached his extensive, impressive and fact-rich biography titled The president of humanity: The life story of Emil Hácha (Prague: Academia, 2020) with a great deal of empathy toward Hácha, accentuating his anchoring in Christian faith, conservative values and personal humanity. He goes through difficult dilemmas which Hácha was exposed to as the president of a puppet state in his dealings with the occupation power, and his repeated thoughts about resignation. The reviewer agrees with the author that Hácha, his declining physical and intellectual capabilities notwithstanding, did not stop striving to achieve a release of imprisoned Czechs. In his opinion, the author has submitted convincing evidence to the effect that the restored state power often employed an insensitive and unjust approach toward Hácha and other politicians accused of collaboration after the liberation. Hácha himself was arrested and died in a pathetic condition in a prison hospital in June 1945.

Keywords / Klíčová slova:

Emil Hácha; Czechoslovakia; Protectorate of Bohemia and Moravia; Nazi occupation; collaboration

Emil Hácha; Československo; Protektorát Čechy a Morava; nacistická okupace; kolaborace